

ГОРОДЕЦЬКИЙ О.В.

УДК 94 (477.7) «1921/1929»

ДОСЯГНЕННЯ І ПРОТИРІЧЧЯ ПОЛІТИКИ КП(Б)У ЩОДО КООПЕРАТИВНОГО РУХУ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В 1920-ТІ РР.

Наукова стаття присвячена дослідженню процесу проведення національної політики Радянської держави працівниками регіональних органів влади Південної України в 1920-х рр. щодо вступу у кооперативи етнічних поляків. Розглянуто шляхи, форми та методи реалізації цієї політики, а також показано її досягнення й вади.

Ключові слова: Південь України, польська національна меншина, національна політика, кооперативні об'єднання, агітаційно-пропагандистська робота.

Научная статья посвящена исследованию процесса проведения национальной политики Советского государства сотрудниками региональных органов власти Южной Украины в 1920-х гг. в отношении вступления в кооперативы этнических поляков. Рассмотрено пути, формы и методы реализации этой политики, а также показано её достижения и недостатки.

Ключевые слова: Юг Украины, польское национальное меньшинство, национальная политика, кооперативные объединения, агитационно-пропагандистская работа.

The scientific article is devoted to the analysis of the Soviet State national policy implemented by officers of the regional governing institutions in the South of Ukraine as to ethnic Polish people joining co-operative societies. Directions, forms and methods of that policy are investigated and its advantages and disadvantages are revealed.

Key words: South of Ukraine, Polish national minority, national policy, co-operative societies, agitation and propaganda work.

З проголошенням незалежності перед Україною постало завдання забезпечити відповідність демократичних засад у республіці відносно усіх без винятку етнічних груп, що її населяють і які на демократичних засадах прагнуть відродити своє національне життя.

Відомо, що без глибокого аналізу минулого важко визначити основні принципи та головні напрямки національної

політики у період становлення незалежної демократичної держави. Особливої уваги заслуговує вивчення досвіду та розуміння процесів, пов'язаних з національно-культурним будівництвом у 1920-1930-х рр. Саме в цей час в Україні державна політика у сфері національних відносин здійснювалася за двома основними напрямками: „українізації” та роботи серед

національних меншин. У цей час багато було зроблено щодо залучення як корінного населення, так і представників національних меншин, зокрема етнічних поляків, до створення місцевих та центральних державних органів управління, громадських та культурних організацій, національних шкіл та вищих навчальних закладів, засобів масової інформації, залучення в кооперативні об'єднання.

Історіографія вивчення проблеми роботи радянських органів Півдня республіки серед польського населення охоплює невеликий за обсягом, але різноманітний масив літератури, починаючи з виступів партійно-державних діячів України тих років – В. Затонського, Г. Петровського, С. Косіора, В. Чубаря, О. Скрипника, О. Буценка, Д. Мануїльського, М. Черлунчакевича та ін. [1, с. 64; 2, с. 24; 3, с. 103; 4, с. 46; 5, с. 36; 6, с. 28; 7, с. 36; 8, с. 56]. У них основна увага приділялась питанням обґрунтування необхідності впровадження політики коренізації. Партійні діячі підкреслювали важливість і необхідність проведення політики по задоволенню національно-культурних запитів і залучення у кооперативний рух всіх народів, зокрема поляків, які проживали на території України.

Потім, з середини 1950-х й до початку 1990-х рр. публікації І. Грошева, М. Куличенка та Л. Болтенкової і дисертаційні дослідження, – В. Вовка і Б. Чирка були першими спробами аналізу національної політики більшовиків стосовно національних меншин як у Радянському Союзі взагалі, так і в Україні [9, с. 420; 10, с. 564; 11, с. 222; 12, с. 20; 13, с. 22].

З дисертаційних праць, що були захищені в роки незалежності України, слід відмітити досить цікаві дослідження: А. Дізанової, Н. Ставицької, І. Балуби, О. Бистрицької, В. Орлянського та ін. [14, с. 20; 15, с. 18; 16, с. 24; 17, с. 19; 18, с. 406]. **Всі вони були присвячені різним проблемам життя національних меншин України у 20-ті роки минулого століття і в них були окремі сюжети з польської тематики (за виятком І.А. Балуби, наукова праця якого**

була повністю присвячена етнічним полякам УСРР у цей період).

Метою нашої розвідки є дослідження процесу проведення агітаційно-пропагандистської роботи співробітниками місцевих органів влади Півдня України в 1920-х рр. щодо вступу у кооперативи польського населення.

Географічні рамки нашого дослідження охоплюють територію Півдня УСРР означеного хронологічного періоду, тобто Одеську та Катеринославську губернії, у межах яких після їхньої ліквідації в 1925 р. утворилися Запорізький, Мелітопольський, Херсонський, Миколаївський, Первомайський, Катеринославський, Криворізький, Одеський і Бердянський округи – сучасні Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька та Дніпропетровська області України.

В Одеській губернії, що об'єднувала у своїх адміністративних кордонах у середині 1920-х рр. майбутні чотири області (Кіровоградську, Одеську, Миколаївську і Херсонську), мешкало 26 770 етнічних поляків, із них в сільській місцевості проживало 7 898, а в містах – 18 872 особи. За статистичними даними, у 20-х р. минулого століття на Катеринославщині та Запоріжжі нараховувалося 18 тис. етнічних поляків, третина з яких мешкала в селах [19, спр. 813, арк. 5; 20, спр. 542, арк. 22; 21, спр. 1548, арк. 55].

При цьому в Одеській та Катеринославській губерніях було тільки декілька сіл, де поляки склали чисельну більшість – це Костянтинівка, Миколаївка та Нова Петрівка в Мелітопольському окрузі, Киселівка в Херсонському окрузі і хутір Жовтень в Миколаївському окрузі. Найчастіше зустрічалися села у цих регіонах, де чисельність польського населення сягала 40 % – 50 % [22, спр. 9, арк. 87 – 89; 23, спр. 303, арк. 26; 24, спр. 828, арк. 421]. Ці відомості спростовують стереотип про те, що більшість етнічних поляків у всіх регіонах УСРР в 20-х рр. минулого століття проживало в сільській місцевості.

Уряд радянської України приділяв значну увагу проведенню агітаційно-пропагандистської роботи співробітниками державно-партійних органів влади, включаючи і польські секції, у сільській місцевості на півдні республіки у зв'язку з регіональною специфікою. Справа в тому, що поляки найчастіше обирали для проживання ті південноукраїнські регіони, які вже непогано освоїли представники інших національностей, тому їм діставалися малородючі ділянки землі. У цьому полягала головна причина того, що 50 % польських хліборобів Південної України були бідняками.

Керівництво політбюро ЦК КП(б)У в 1920-х рр. не виявляло цілковитого задоволення результатами реалізації політичних кампаній, пов'язаних із процесом радянзації польських селян в усіх українських губерніях (округах), у тому числі і південних. На його думку, саме через незадовільну роботу співробітників губернських, окружних і районних виконавчих та партійних комітетів, включаючи і польські секції, серед селян польської національної меншини зберігалася негативна для радянської влади тенденція – вплив на них заможних господарів і католицького духовенства.

Тому уряд України надавав особливого значення створенню і зміцненню вже існуючих комітетів незаможних селян (КНС) у польських селах. У зв'язку з цим ЦК КП(б)У постійно направляв вказівки працівникам державних та партійних установ щодо проведення серйозної роботи в польських сільських населених пунктах для виявлення і підготовки безпартійного селянського активу, який би увійшов у КНС [19, спр. 1606, арк. 36].

Для цього в польські села у південних регіонах УСРР відряджали поляків-комуністів, для яких місцеві активісти заздалегідь підшукували робоче місце (це було обов'язковою умовою, хоч усі польські села страждали від великого безробіття). Прибулих призначали головою або секретарем польської сільської ради, іноді

завідувачем польської хати-читальні (найчастіше жінок-комуністок) [20, спр. 1930, арк. 82-83].

Поляки-комуністи, відряджені в сільську місцевість Півдня України за рішенням загальних зборів працівників польської секції, зобов'язані були проводити там активну агітаційну кампанію для залучення найбільшого польського населення в КНС, а також популяризувати кооперацію та, відповідно, суспільну обробку землі [19, спр. 1606, арк. 36; 25, спр. 941, арк. 6, 12].

Тому в 1920-х рр. співробітники польських секцій неодноразово намагалися посилити агітаційну роботу серед представників польської національної меншини Південної України, активізуючи процес організації національних кооперативів насамперед у споживчій, сільськогосподарській та промисловій сферах [19, спр. 1583, арк. 91; 22, спр. 9, арк. 12]. У більшості польських сіл південних регіонів УСРР поляки найчастіше створювали саме споживчі товариства.

Однак польська кооперація навіть у період розквіту цього руху в Україні у 1925-1927 рр. розвивалася досить повільно через безгрішшя польського селянства, у тому числі й на півдні республіки, хоч іноді працівники виконавчих та партійних органів влади досягали у цій справі і деяких позитивних результатів. Це стосується, зокрема, широкого залучення польських селян до кооперативів на період збору врожаю.

Проте були випадки, коли співробітники місцевих органів влади (і навіть польських секцій) відмовляли полякам у створенні національних кооперативів. Прикладом може служити досить типова ситуація, яка склалася в 1926 р. у Херсонському окрузі. Польські селяни Григорівки подали заяву до місцевої польської секції із проханням підтримати їхнє клопотання перед керівництвом окрвиконкому про надання їм дозволу на створення польського споживчого кооперативу, оскільки в цьому селі не було ніякої польської організації.

Працівники польської секції Херсонського округу відмовили співвітчизникам у підтримці на тій підставі, що в Григорівці вже існував загальний споживчий кооператив, тому відокремлення від нього польських селян вважали економічно недоцільним. Керівник польської секції Шутовський за дорученням учасників наради даної установи виїжджав у Григорівку для проведення роз'яснювальної роботи серед поляків, спрямованої проти створення ними національного кооперативу [25, спр. 941, арк. 27(а)].

На прикладах деяких регіонів Південної України розглянемо, яких насправді результатів у польських селах досягли нечисленні прихильники радянської влади. У Мелітопольському окрузі, як відомо, мешкало чимало поляків, більшість із яких проживала в селах Велико-Лепетихського і Нижне-Серогозького районів.

Жителі польського села Костянтинівка Велико-Лепетихського району (усього 753 мешканці і всі за національністю поляки) створили комітет незаможних селян, у який увійшло тільки 48 осіб. Вони брали активну участь у здійсненні завдань державного будівництва нової влади і намагалися організувати сільськогосподарський кооператив (артіль) для спільної обробки землі, що повинен був стати прообразом майбутнього колективного господарства. Але кількаразові спроби прорадянсько налаштованих польських селян провалилися, тому що їхні односельчани не хотіли вступати до кооперативу.

Подібна ситуація була в польському селі Нижне-Серогозького району – Новій Петрівці. У селі проживали 704 поляки (усього 814 мешканців). У Новій Петрівці створили КНС, який налічував усього 48 селян (із них польської національності – 32). А спроба радянського активу організувати кооперативне господарство для спільної обробки землі в Новій Петрівці взагалі зазнала невдачі, незважаючи на те, що серед польських селян переважали бідняки.

Працівники державно-партійних установ південноукраїнських округів іноді мали і серйозні успіхи в організації кооперативних господарств у польських селах. Так, у Киселівці Херсонського округу в 1926 р. місцеві польські комуністи та безпартійні активісти за допомогою співробітників окружних парткомів і польської секції змогли створити сільськогосподарську артіль ім. Домбая, яка налічувала 90 селян, мала 6 коней та 1 трактор і того ж року освоїла 150 десятин цілини. Ще раніше, з осені 1925 р., у цьому ж селі запрацювала й артіль «Незаможник», організована 13 польськими родинами (загальна чисельність – 64 особи) [19, спр. 1606, арк. 34].

Підводячи підсумки політичної роботи співробітників державно-партійних органів влади, пов'язаної зі створенням польських кооперативів у 1921-1928 рр., можна констатувати, що уряд УСРР надихав найбільш селянство польських сіл Півдня України на швидкі темпи створення об'єднань, які повинні були стати предтечею майбутніх колективних господарств. Однак керівництво політбюро ЦК КП(б)У прорахувалося, тому що більшість польських селян у південних регіонах України (навіть у тих населених пунктах, де переважали бідняки) не хотіли вступати до сільськогосподарських кооперативів, особливо в ті, що були пов'язані зі спільною обробкою землі. Тому можна констатувати, що в 1920-х рр. працівники державно-партійних органів більшовицької влади досягли незначних результатів у кооперуванні польського населення Південної України.

На думку автора, оцінюючи стан вивчення проблеми дослідження процесу проведення агітаційно-пропагандистської роботи співробітниками регіональних органів влади півдня республіки в 1920-х рр. щодо вступу у кооперативи етнічних поляків, слід відзначити, що багато проблем пов'язаних з діяльністю кооперативного руху серед польської національної меншини в

Україні в цей період так і не знайшли свого висвітлення. Зокрема, досить мало вивчена проблема ліквідації кооперативних товариств організованих південноукраїнськими поляками під час проведення колективізації в УСРР.

Бібліографічні посилання

1. Затонський В. З питань національної політики на Україні / В. Затонський. – Харків: Уряд. друк. ім. М. Фрунзе, 1926. – 64 с.
2. Петровський Г. 10 років Жовтня: Вступна промова на другій сесії ВУЦВК (десяте скликання). 8 жовтня 1927 р. / Г. Петровський. – Харків: Укр. робітник, 1927. – 24 с.
3. Косиор С. Итоги и ближайшие задачи проведения национальной политики на Украине / С. Косиор. – М.: Политиздат, 1933. – 103 с.
4. Чубарь В. Советская Украина: Доклад в Президиуме ЦИК СССР. 5 декабря 1924 г. / В. Чубарь. – Харків: Пролетарий, 1925. – 46 с.
5. Скрыпник Н. О теории двух культур: Основные линии национальной политики на Украине / Н. Скрыпник. – Харків: Прав. тип. им. М. Фрунзе, 1926. – 36 с.
6. Буценко О. Радянське будівництво і національні меншини на Україні / О. Буценко. – Харків: Укр. робітник, 1928. – 28 с.
7. Мануїльський Д. Національна справа на V конгресі Комінтерну / Д. Мануїльський. – Харків: Червоний шлях, 1924. – 36 с.
8. Черлончакевич Н. Национальный состав Советской Украины: Объяснительная записка к этнографической карте УССР / Н. Черлончакевич. – Харків: Пролетарий, 1925. – 56 с.
9. Грошев И. Исторический опыт КПСС по осуществлению ленинской национальной политики / И. Грошев. – М.: Мысль, 1967. – 420 с.
10. Куличенко М. Национальные отношения в СССР и тенденции их развития / М. Куличенко. – М.: Мысль, 1972. – 564 с.
11. Болтенкова Л. Интернационализм в действии / Л. Болтенкова. – М.: Мысль, 1988. – 222 с.
12. Вовк В. Деятельность Коммунистической партии по вовлечению трудящихся национальных меньшинств Украины в социалистическое строительство (1921 – 1925 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / ОГУ. – Одеса, 1977. – 20 с.
13. Чирко Б. Борьба Коммунистической партии Украины за осуществления решений XII съезда РКП(б) по национальному вопросу (1923 – 1927 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / КГУ. – К., 1983. – 22 с.
14. Дизанова А. Развитие национальных культур на Украине в 20-е годы (на мат. южн. регион.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / ОГУ. – Одеса, 1992. – 20 с.
15. Ставицька Н. Діяльність Всеукраїнської Академії Наук з дослідження історії та культури національних меншин в Україні в 20 – 30-ті рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.01 / ДДУ. – Донецьк, 1994. – 18 с.
16. Балуба І. Соціально-політичний та культурно-просвітницький розвиток польської національної меншини України в 20 – 30-ті рр. XX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / КНУ. – К., 1997. – 24 с.
17. Бистрицька О. Розвиток системи освіти національних меншин в Україні 1917 – 1939 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / ДДУ. – Дніпропетровськ, 1998. – 19 с.
18. Орлянський В. Реалізація політики коренізації по відношенню до єврейського населення Півдня України в 1920 – 1930-ті роки.: Дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01. – Захищена 19.02.03; Утв. 15.12.03 / В. Орлянський. – Дніпропетровськ, 2003. – 406 с.
19. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. П. 3. – Оп. 1.
20. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО). – Ф. П. 1. – Оп. 1.
21. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. П. 1. – Оп. 20.
22. Державний архів Запорізької області (ДАЗО). – Ф. Р. 576. – Оп. 1.
23. ДАОО. – Ф. П. 3. – Оп. 3.
24. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 166. – Оп. 5.
25. ДАОО. – Ф. П. 7. – Оп. 1, [спр. 941].

